

УДК 159.942

СХИЛЬНІСТЬ ДО ЗАЗДРОСТІ У СТУДЕНТІВ

Софія ГРАБОВСЬКА, Ольга КІТ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000,
e-mail: sofia.hrabovska@lnu.edu.ua, ola_kit@ukr.net*

Розглянуто проблему чинників, які сприяють актуалізації схильності до заздрості у молодих людей. На підставі наведених даних емпіричного дослідження виокремлено такі психологічні чинники: низький рівень упевненості у собі, підозріливість у ставленні до інших, нездатність до децентрації, толерантності, низький рівень усвідомлення сенсовності власного буття, високий рівень маскулітності, малі ресурси культурного капіталу. З'ясовано, що до заздрості схильні здебільшого молодші студенти, що може бути пов'язано з віковими особливостями юнацького періоду та з необхідністю виборювати власне місце в новій соціальній групі. Окреслено шляхи подальшого дослідження феномена заздрості.

Ключові слова: заздрість, заздрість-неприятель, заздрість-зневіра, студенти.

Почуття заздрості відоме практично усім людям, але по-різному впливає на їхню діяльність і переживається з різною інтенсивністю та забарвленням. Проблема заздрості належить до тих, які турбують людей споконвіку, але нещодавно зайняли провідну позицію у дослідженнях вітчизняних і зарубіжних психологів. У філософському контексті ця проблема цікавила науковців давно, підтвердженням є розмірковування Аристотеля, Р. Декарта, Ф. Бекона, І. Канта, Ф. де Ларошфуко, Б. Спінози, Ф. Ніцше, Ж.-П. Сартра та інших видатних філософів. Суто психологічні розвідки з окресленої проблеми започатковані у працях психоаналітиків (М. Кляйн та К. Хорні та ін.). Наприкінці ХХ ст. активізувались зусилля психологів щодо вивчення феномена заздрості. Зокрема, у працях С. Бондиревої, К. Барретта, В. Лабунської, К. Муздибаєва, А. Ротмана, О. Бондаренко, У. Лукана, Т. Бескової, Е. Ільїна та інших висвітлено різні аспекти переживання та механізми виникнення окресленого почуття. Водночас, незважаючи на низку досліджень, у психологічній науці немає сталої узагальненої думки щодо визначення терміна, виокремлення критеріїв інтенсивності, визначення механізмів і процесу перебігу заздрості як психологічного феномена.

Переживання заздрості стає поширеним і загострюється особливо в умовах економічного розширення населення, прогресування соціальної нерівності, нестабільної соціально-психологічної реальності: заздрості спрямовуються не тільки на окремих осіб, а й на певні соціальні групи, що може призвести до міжгрупової конфронтації, соціально-політичної та економічної нестабільності.

Викликає цікавість поширеність схильності до заздрості у студентів і чинники,

які сприяють її виникненню. Якщо дорослі можуть маскувати почуття заздрості, то в юнацькому віці це почуття (як і інші) виявляється яскравіше.

Не претендуючи на вичерпність, спробуємо, використовуючи власні емпіричні дані, розкрити проблему чинників схильності до заздрості у студентів.

Стан розробленості проблеми. Бажання бути успішним, кращим, конкурувати з іншими, ставити перед собою важливі цілі, долати перешкоди на життєвому шляху природне і сприяє саморозвитку особистості. Оцінюючи себе і рівень своїх досягнень, людина завжди порівнює себе з іншими, що часто породжує почуття заздрості. Нерідко люди соромляться зізнатися у переживанні цього почуття. Причина криється в тому, що це почуття у суспільній свідомості сприймають як ваду, недолік, який завжди супроводжується соціальним осудом. Таке ставлення перебуває у двох площинах: по-перше, релігійна традиція, у межах якої це почуття зачисляють до найстрашніших гріхів; по-друге, прийнято вважати, що заздрість сприяє розвитку особистісних вад, рис, які можуть стати перепорою до самоудосконалення (наприклад, підозріливість, інтолерантність тощо) та створювати бар'єри у процесі міжособової взаємодії.

У психології існують різні погляди стосовно чинників, структури, виявів і функцій заздрості. Це простежується в розмаїтті визначень цього поняття. Почуття заздрості часто ототожнюють з переживанням прикрості, зумовлене благополуччям або успіхом іншого [11]. Можна навести такі визначення: “заздрість є неприязно-ворожим почуттям, що виникає, коли індивід не має того, чим володіє інша людина і пристрасно бажає мати цей предмет (цю якість, це досягнення, цей успіх)...” [13, с. 3]; заздрість – це вияв мотивації досягнення, за якої чийсь реальні чи уявні переваги у надбанні соціальних благ сприймаються суб'єктом як загроза цінності “Я” і супроводжуються афективними переживаннями та діями [7]; заздрість – це реакція на нерівність людей за дефіциту власної самооцінки, пов'язана з почуттям безсилля і безпорадності” [1] тощо. Як бачимо, усі зацитовані визначення окреслюють заздрість як негативне дефіцитарне переживання. Варто зазначити неоднозначність феномена заздрості, який в літературі та побутових розмовах часто поділяють на “білий” (позитивний для суб'єкта заздрості, такий, що активізує його діяльність, скеровує до розвитку, творчості) та “чорний” (негативний, скерований на знецінення об'єкта заздрості, такий, що спричиняє бажання відібрати предмет заздрості або нашкодити чи навіть знищити того, хто тим предметом володіє тощо).

Можна погодитися з психоаналітиками, що “чорний” вид заздрості має невротичний характер. К. Хорні розрізняла “нормальну заздрість” – коли акцентується увага на бажанні людини мати переваги в чомусь, і “невротичну заздрість” – коли особа шкодує про те, чого немає, водночас підкреслюючи переваги іншого [Цит за 6]. М. Кляйн визначала заздрість як почуття гніву, що виникає у відповідь на те, що інший володіє та насолоджується тим об'єктом, який є бажаним для самої особистості. Механізм виникнення заздрості, на думку багатьох психоаналітиків, криється в особливостях об'єктних стосунків [10].

К. Муздибаєв вважає, що заздрість – збиткове почуття, яке намагається заповнити порожнечу або певний особистісний недолік, відсутність світоглядної, психологічної

рівноваги і гармонії. Частіше вона з'являється на ґрунті внутрішніх комплексів: страхів, невпевненості, сумнівів [14].

С. Бондирева робить висновок: заздрість – це змішане переживання тяжіння до привабливого предмета і негативізму до його власника. Відповідно, в межах того самого переживання виявляють себе два протилежні за знаком ставлення: позитивне – до предмета, негативне – до його власника. Отож, заздрість можна означити як особливий внутрішній конфлікт ставлень у душі заздрісника [5].

І. Котова зазначає, що заздрість виникає тоді, коли відбувається “інфляція Я” за рахунок прагнення до певного ідеалу, але без урахування власних можливостей. У таких умовах може виникати стан фрустрації, а потім депресії або туги, оскільки недосяжність ідеалу переживають як його втрату. Це може супроводжуватися падінням самооцінки [10]. Варто додати, що спостереження свідчать про випадки стрімкого невинного зростання самооцінки (яка стає неадекватно завищеною) в особи заздрісника як компенсаторного або захисного механізму. Щоб не втратити самоповаги у порівнянні себе з іншим, якому вдалося досягнути того, про що мріяла (або мала на меті здійснити) певна особа, ця особа намагається знецінити у власних очах здобутки того, кому заздрить. Часто знеціненню піддається й особистість того, кому заздрять.

На думку О. Бондаренко та У. Лукана, заздрісність особистості – це екстеріоризація внутрішньої порожнечі, пережитих дефіцитів і прогалин у ранньому розвитку “Я”, тобто недостатності позитивних інкорпорацій та не повністю розвиненої через це емоційної сфери [4].

Т. Бескова визначає заздрість як ставлення до іншої людини, зумовлене суб'єктивною оцінкою її переваги в значущих сферах, яке супроводжується комплексом негативних емоцій, зниженням самооцінки та бажанням нівелювати цю перевагу [2]. Дещо схоже визначення заздрості подав Є. Ільїн, який визначив заздрість як комплекс негативних емоцій (почуття роздратування, неприязні, ворожості тощо), зумовлений благополуччям, успіхом і перевагами іншої людини [8].

Підсумовуючи наведені визначення заздрості, можемо виділити декілька моментів, з якими пов'язаний цей феномен. Згідно з психодинамічним підходом, заздрість – це характерологічна риса “родом з дитинства”, яка властива кожній людині й зумовлена проблемами у взаємодії дитини з матір'ю (значущим дорослим) у ранньому віці. Інші дослідники схильні вважати, що заздрість варто ототожнювати з почуттям гніву та ненависті. Відмінною точкою зору є позиція, що заздрість – це своєрідне прагнення до певного ідеалу, але без урахування власних можливостей. Така різноманітність визначень зумовлена насамперед складністю феномена заздрості, а також відмінностями концептуальних підходів авторів.

Заздрість – явище “різнобарвне”, тому розроблено досить багато класифікацій заздрісної поведінки. Серед них виокремлюють класифікації за різними основами: за наслідками заздрості; залежно від ступеня активності суб'єкта-носія; за мотивацією поведінки; за “відтінком” заздрості та ін.

Часто заздрості поділяють за наслідками на *конструктивні* (що допомагають мобілізуватися та сприяють мотивації, є рушійною силою діяльності), *деструктивні* (які

руйнують не лише взаємостосунки з іншими, а й розладнують, нищать власну особистість суб'єкта заздрості) та *амбівалентні* (що можуть одночасно впливати на особу конструктивно та деструктивно). Можна погодитися з думкою, що традиційний поділ людей на заздрісних і незаздрісних досить умовний, мало враховує сутність людської природи [14].

Т. Бескова виокремлює два типи заздрісного реагування на переваги іншого: “*заздрість-неприятель*” (суб'єкт переживає озлобленість, гнів, роздратування, які спрямовані на того, хто домогся більшого, що спричиняє ненависть, ворожість, підозрілість у ставленні до іншого); 2) “*заздрість-зневіра*” (суб'єкт переживає дещо інший спектр емоцій: образу, прикрість, смуток, відчай, почуває себе невпевненим, скривдженим, зневіреним, безсилим щось змінити) [2]. По суті, тут заздрість поділяється за двома параметрами: спрямованістю на іншого “*заздрість-неприятель*” та спрямовану на себе “*заздрість-зневіру*”, а також за рівнем активності: активна “*заздрість-неприятель*” і пасивна “*заздрість-зневіра*”.

Схожу ідею класифікації видів заздрості пропонує Л. Архангельська, яка виділяє три типи заздрості суб'єкта, що зазнає труднощів у спілкуванні: “*заздрість-вимогливість*”, “*заздрість-безнадійність (безсилля)*” і “*заздрість-суперництво*”. Кожен тип заздрості вирізняється, на її думку, набором дій, вчинків, ставлень, оманливих образів, бачень і переживань. “*Заздрість-вимогливість*” виявляється у нарощуванні вимог, нетерпимості, збільшенні критики, звинувачень на адресу партнера. “*Заздрість-безнадійність (безсилля)*” супроводжується відмовою від спілкування, зануренням у внутрішній світ, схильністю особи до самотності. *Заздрість-суперництво* актуалізує такі способи поведінки: наклеп, обман, приниження іншого, схильність привласнювати чужі досягнення тощо [Цит. за 8]. “*Заздрість-безнадійність (безсилля)*” можна зачислити до пасивного, скерованого на себе самого типу заздрості, а “*заздрість-вимогливість*” і “*заздрість-суперництво*” – до активних, спрямованих на іншого. Варто зазначити, що у реальному житті важко розрізнити “*заздрість-вимогливість*” і “*заздрість-суперництво*”, оскільки і переживання, і дії суб'єкта заздрості у цих випадках дуже подібні.

Багато авторів психологічних розвідок наголошують на парадоксальності заздрості, стверджують, що заздрість немає біологічно зумовленої мети, називають це переживання безглуздим і марним, таким, що не приносить суб'єкту жодної користі, оскільки не дає змоги йому привласнити предмет заздрості, яким володіє об'єкт заздрості [4].

Попри те, автори виокремлюють певні функції заздрості. Т. Бескова, узагальнюючи психологічні та соціологічні погляди на роль заздрості, виділяє такі її функції: стверджувальна (констатувальна), захисна, регулятивна, стимулювальна та контролююча [3]. На думку К. Баррет, заздрість відіграє роль механізму виділення, збереження або досягнення доступу до того, що подобається, одночасно повідомляючи іншим, що є цінним для цієї людини [18]. Заздрість як спосіб захисту самооцінки розглядають М. Сілвер і Дж. Сабіні, які вважають, що заздрість у формі критики й агресії спрямована на те, щоб зберегти самооцінку [19]. Однак існує й інша думка: не заздрість приводить до захисту самооцінки, а невдалий захист самооцінки, яка знизилася через порівняння з іншими, викликає заздрість [4]. Дослідники зазначають, що за допомогою

заздрості забезпечується захист соціальної репутації [3]. Часто заздрість розглядають як прагнення до рівності, своєрідне трактування справедливості, що штовхає особу до активних (часто агресивних) дій. На думку М. Оссовської, особливістю заздрісних людей є схильність до ревнивого контролю за чужим життям [16].

Цікавими видаються результати асоціативного експерименту С. Мартінек, на підставі якого вона уклала "Український асоціативний словник". Досліджувані чоловіки та жінки на прохання експериментатора наводили асоціації, які у них викликають ті чи інші слова. Кожна група стимулів містила дієслово, прикметник та іменник. Стимулами були слова "заздрити", "заздрісний" і "заздрість". Співвідношення позитивних і негативних асоціацій на ці слова у досліджуваних виявилися дещо різними: якщо дієслово "заздрити" викликало більше позитивних, ніж негативних асоціацій і у чоловіків (43 позитивних до 21 негативних асоціацій), і у жінок (39 позитивних до 29 негативних), то прикметник "заздрісний" викликав більше негативних асоціацій (у чоловіків 20 позитивних до 38 негативних асоціацій і у жінок 31 позитивних до 29 негативних), а іменник "заздрість" ще збільшив негативне забарвлення асоціацій (у чоловіків 31 позитивних до 42 негативних асоціацій і у жінок 20 позитивних до 46 негативних) [12]. Ймовірно, дієслово "заздрити" досліджувані здебільшого співвідносили з собою, власними діями (що викликало асоціації "біла", "анітрохи", "щаслива", "щастю", "подруга" тощо разом з негативними асоціаціями типу "ненавидіти", "гріх"). Прикметник "заздрісний" – з іншою, чужою і часто неприємною людиною (наприклад, асоціації "ворог", "поганий", "злий", "підступний", "підлість" тощо). Аналогічно й іменник "заздрість" досліджувані сприймали більш відсторонено, як щось погане, що стосується інших (наприклад, асоціації "гріх", "зло", "жаба", "ненависть", "жадібність" і навіть "вбивство").

Отже, заздрість можна зараховувати до дифіцитарних суб'єкт-об'єктних стосунків, які докорінно відрізняються від нормального плідного суб'єкт-суб'єктного спілкування. Якщо у процесі суб'єкт-суб'єктного спілкування комунікатор вважає комуніканта своєю метою, бажає не лише задоволити свої потреби, а й враховує суб'єктивність іншого (враховує його переживання, потреби, цілі та цінності), то той, хто заздрить, зазвичай іншу людину вважає перешкодою до здійснення своїх мрій і бажань або засобом досягнення своєї мети, не бачить в іншому рівного собі суб'єкта.

Організація емпіричного дослідження. Щоб виявити особливості схильності до заздрості студентів і спробувати з'ясувати, що детермінує схильність до цього переживання у студентської молоді, провели емпіричне дослідження, в якому загалом взяли участь 167 студентів Львівських ВНЗ, серед яких було 123 жінки і 44 чоловіка. Вік досліджуваних – 17–22 роки. Об'єднано результати двох досліджень: на першому етапі дослідження застосовано такі методики: анкета, методика на визначення рівня заздрості Є. Ільїна, методика дослідження заздрісності особистості Т. Бескової, методика на визначення рівня впевненості в собі (тест Райдаса), методика діагностики локусу контролю Дж. Роттера та тест міжособових стосунків Т. Лірі; на другому етапі дослідження – анкета, методика на визначення рівня заздрості Є. Ільїна, тест міжособових стосунків Т. Лірі, шкала XII "маскулінність-фемінність" опитувальника FPI та методика діагностики особистісної зрілості О. Штепи [17].

Результати дослідження. Опитування студентів за шкалою рівня заздрості допомогло з'ясувати, що низькі показники отримали 51% студентів, середні значення показника заздрості простежуються у 38% досліджуваних, а високі показники – у 11% досліджуваних. Зуважимо, що студенти молодших курсів виявили дещо вищий рівень схильності до заздрості, ніж старшокурсники: питома вага середнього та високого рівня схильності до заздрості у них сягає 70%: 60% студентів молодших курсів продемонстрували середній рівень схильності до заздрості і 10% – високий. У старшокурсників високий рівень діагностовано лише 3,4% досліджуваних, а середній у 13,3% (загалом – 16,7% у більшій мірі схильні до заздрості).

За методикою дослідження заздрісності особистості Т. Бескової, яка дає змогу виявити схильність до таких різновидів заздрості: “заздрість-неприятнь” і “заздрість-зневіра”, з'ясовано, що за шкалами “заздрість-неприятнь” результати у групах студентів молодших і старших курсів виявились практично ідентичними (майже 50% опитаних мали середній і 47% низький рівень схильності до неприємності), а показники за шкалою “заздрість-зневіра” відрізняються – у представників молодших курсів за цією шкалою отримано вищі показники: 74% опитаних молодших студентів виявили середній рівень схильності до “заздрості-зневіри”, 26% – низький рівень; старшокурсники навпаки: 30% продемонстрували середній рівень схильності до “заздрості-зневіри”, а 70% – низький. Серед молодших і серед старших студентів у жодного досліджуваного не виявилось високого рівня схильності до цього типу заздрості.

Кластерний аналіз допоміг виділити дві групи досліджуваних з різним рівнем і різними аспектами заздрісності. За основу поділу брали інтегральні шкали схильності особи до заздрості, де досліджувані вищим рівнем схильності до заздрості утворили перший кластер (53,3% досліджуваних), досліджувані з відносно нижчим рівнем такої схильності – другий кластер (46,7% досліджуваних) (рис. 1).

Вищий рівень схильності до заздрості спричиняє у суб'єкта почуття озлобленості, гніву, роздратування, що спрямовані на того, хто домогся більшого. Це простежується у таких переживаннях: ненависть, ворожість, підозрілість, які спрямовані на об'єкт заздрості. Для такої людини характерне бажання перевершити іншого будь-яким способом. Однак найчастіше прагнення володіти жаданою, але недосяжною перевагою змінюється бажанням позбавити іншого предмета заздрості, нашкодити йому (хоча б у своїх думках і фантазіях). Заздрісник переконаний, що успіхи та досягнення іншого принижують його, знецінюють його власні досягнення. У людей із високим рівнем схильності до заздрості може спостерігатись також і дещо інший спектр емоцій: образа, досада, смуток, відчай. Така особа почуває себе невпевненою, скривдженою, зневіреною, безсилою щось змінити. Стартовим механізмом запуску цих переживань є почуття “незаслуженої непереборної обділеності”. Суб'єкт робить, як йому видається, усе можливе для досягнення бажаної мети, вкладаючи всі свої сили, але успіх (матеріальний достаток, визнання тощо) так і не приходить. Як результат вигаданої ним тотальної несправедливості та переживання фрустрації, виникає зневажливе, знецінювальне ставлення до тих, хто, на погляд заздрісної особи, менш завзятий, працьовитий і активний, але має все те, чого не має, але дуже бажає мати вона.

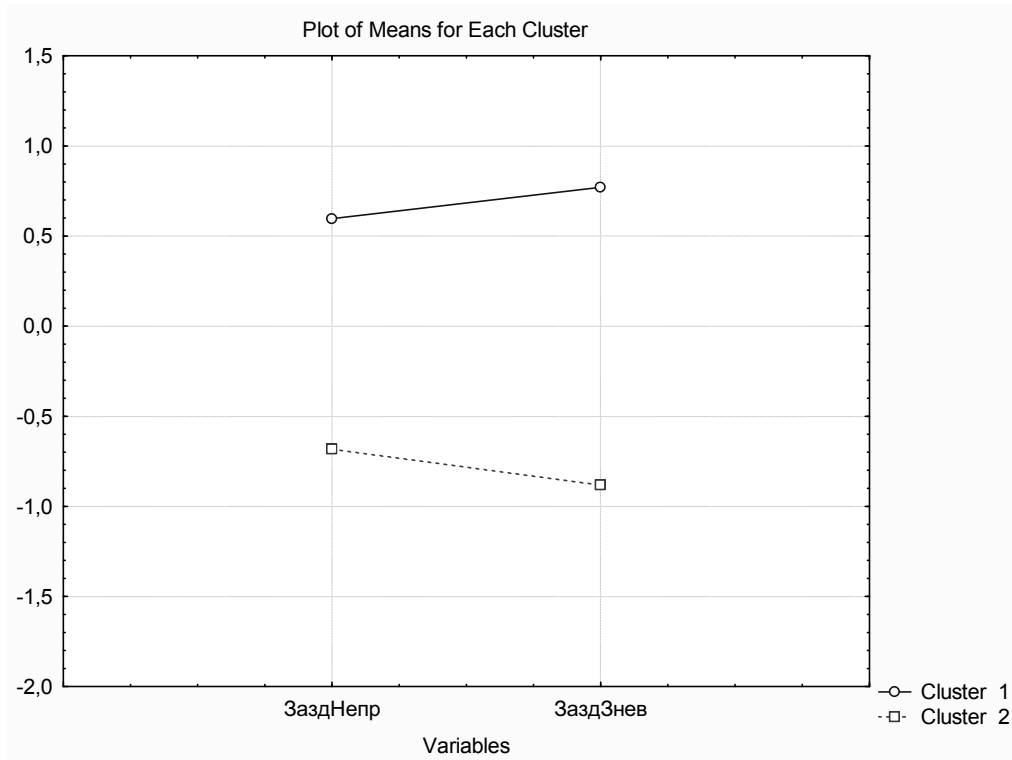

Рис. 1. Кластери, які виділили на підставі інтегральних шкал схильності особи до заздрості

Низький рівень схильності до заздрості характеризується тим, що особа в менш вираженій формі переживає почуття заздрості стосовно об'єкта заздрості. Бажання змагатися за успіх, перевершити іншого не зникає, проте така людина не схильна досягати своєї мети будь-якими методами, а лише тими, що не суперечать її цінностям. Людям з низьким рівнем схильності до заздрості зазвичай властива здорова конкуренція. Такі особи вмюють цінувати власні досягнення і порівнюють їх не з іншими, а з "собойо вчорашніми". У разі невдач вони рідко переживають почуття образи, досади, смутку чи відчаю. Таким людям не притаманне почуття "незаслуженої обділеності".

Порівняльний аналіз отриманих даних за t-критерієм Ст'юдента виявив відмінності між отриманими кластерами за такими шкалами: вік, рівень заздрості, "заздрість-неприятнь", "заздрість-зневіра", маскувальна шкала та рівень впевненості у собі. Виявлено вищий вияв заздрості та її різновидів у молодших за віком студентів, що може бути зумовлено тим, що першокурсники змагаються за авторитет, групову роль у новоствореній групі. Ранній юнацький вік сприяє тому, що юнаки й юнки найчастіше заздять у своєму оточенні рівним і подібним до них: одногрупникам, друзям, тим, з ким відвідують секції, роблять спільні справи, мають подібні захоплення тощо.

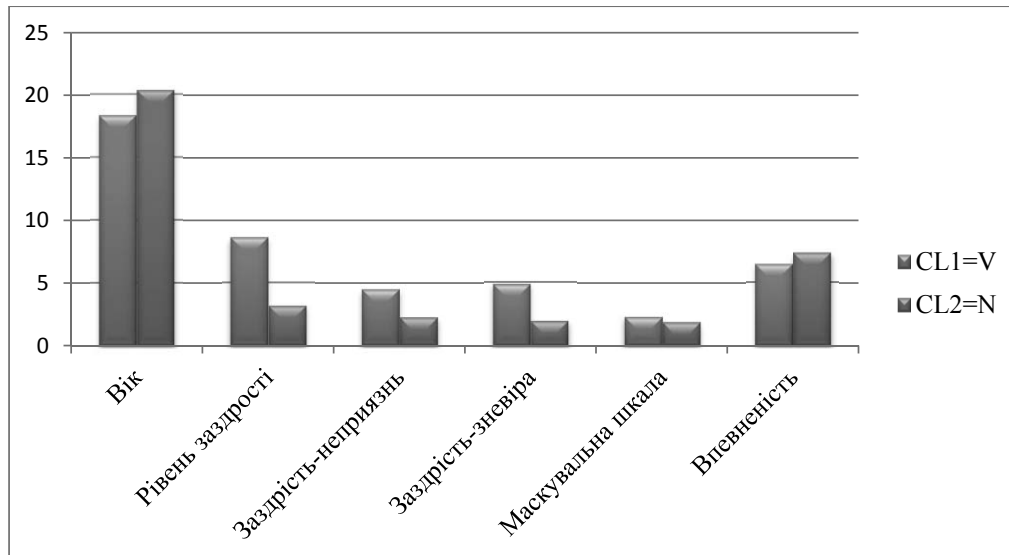

Рис. 2. Статистично значущі відмінності між кластерами (CL1= V – особи у більшій мірі схильні до заздрості; CL2= N– особи у меншій мірі схильні до заздрості)

Варто зазначити, що за результатами порівняльного аналізу можна стверджувати, що особи з нижчим рівнем заздрості більш впевнені у собі, отожд, не почувають потреби щось доводити довіллю, позитивно оцінюють власні ресурси та можливості, незалежні, самодостатні, захоплені власними справами та впевнені у власних силах.

Кореляційний аналіз, проведений для отриманих даних кожного етапу дослідження, дав змогу побачити певні залежності.

Таблиця 1

Кореляції показника “рівень заздрості” даних першого етапу дослідження (N=60, $p \leq 0,05$)

	“Заздрість-неприязнь”	“Заздрість-зневіра”	Підозріливість	Вік	Курс	Наявність сиблінгів
Рівень заздрості	0,47	0,77	0,27	-0,50	-0,51	-0,28

Як видно з табл. 1, показник “рівень заздрості”, який отримали за допомогою методики Є. Ільїна, спрямованої на визначення рівня заздрості, добре узгоджується з результатами, які отримали за методикою дослідження заздрісності особистості Т. Бескової, за якою визначали схильність досліджуваних до заздрості як неприязні до інших або зневіри у власних можливостях і здатностях. Можна припустити, що показник “рівень заздрості” (за застосованою методикою Є. Ільїна) здебільшого віддзеркалює переживання суб’єктом самознецінення, безсилля, образи на інших або долю, невпевненість, скривдженість. Отожд, йдеться про пасивний тип заздрості.

Зв'язок між показником “рівень заздрості” та показниками “вік” і “курс” свідчить про те, що до заздрості схильні молодші досліджувані, які вчаться на першому курсі. Розвиток новоствореної групи, за Дж. В. Ньюстромом та К. Девісом, проходять такі етапи: формування, бурління, нормування, виконання завдань і розформування [15]. За перший рік навчання новоутворена група зазвичай встигає відбути перші три етапи: студенти знайомляться, при звичаються до нових реалій і умов, відбувається виокремлення групових ролей і боротьба членів групи за них, формуються норми групового співжиття. Ймовірно, саме ця боротьба за “місце під Сонцем” і сприяє підвищенню рівня схильності до заздрості у першокурсників.

Спостерігаємо також тенденцію до збільшення рівня заздрості в осіб, які не мають сиблінгів: зазвичай одинаками у сім'ї більше опікуються, їм не доводиться ні з ким ділити матеріальні та духовні ресурси (і іграшки, і простір у квартирі, і смаколики, і батьківська любов належала тільки їм). Проте батьківські вимоги й очікування до одинаків вищі, усі сконцентровані на одній дитині. Тому, напевне, такі юнаки і юнки гостріше переживають успіхи інших. Можна припустити, що заздрість пов'язана зі схильністю до фрустрації, що підтверджує отриманий зв'язок між рівнем схильності до заздрості та рівнем схильності до підозрливості у міжособових стосунках. Це може бути зумовлено тим, що особа з високим рівнем заздрості з великою пересторогою ставиться до інших, виявляючи у стосунках недовіру й обережність, а іноді і повну переконаність у тому, що навколишні мають намір завдати їй шкоди. Цілком можливо, що тут спрацьовує захисний механізм проекції і відбувається приписування своїх станів іншій особі: “Я заздрю (але не можу собі зізнатися в цьому), і мені здається, що інший заздрить мені і бажає заподіяти шкоду”.

Таблиця 2
Кореляції показника “заздрість-неприятність” даних першого етапу дослідження (N=60, $p \leq 0,05$)

	“Заздрість-зневіра”	Стипендія	Маскувальна шкала	Впевненість
“Заздрість-неприятність”	0,63	0,35	0,65	-0,32

У табл. 2 подано зв'язки показника “заздрість-неприятність”, які отримали за допомогою кореляційного аналізу. Бачимо, що особи, які переживають заздрість як неприємність до інших, схильні також до переживань зневіри та самозвинувачень. Такі особи здебільшого схильні маскувати власні переживання та погляди соціально прийнятними, на їхній погляд, не дають щирих відповідей на запитання опитувальників. З'ясовано, що схильність до неприємності корелює з наявністю стипендії і нижчим рівнем впевненості у собі опитаних студентів. Останнім часом студентам стипендію доводиться (у прямому сенсі слова) виборювати у жорсткій конкуренції з колегами. Це, ймовірно, і призводить у менш упевнених у своїх силах і можливостях студентів до готовності заздрити іншим, бачачи у них загарбників, ворогів, тих, хто зазіхає на те, що мало належати саме їм.

Таблиця 3
Кореляції показника “заздрість-зневіра” даних першого етапу дослідження (N=60, $p \leq 0,05$)

	“Заздрість-неприятність”	Впевненість	Вік	Курс
“Заздрість-зневіра”	0,63	-0,26	-0,46	-0,41

Зв’язки показника “заздрість-зневіра” свідчать про те, що до цього типу заздрості здебільшого схильні молодші студенти (першокурсники), невпевнені у собі. Отож, можна стверджувати, що “щепленням” від заздрості може бути впевненість у собі: без сенсу заздрити іншим, якщо знаєш, що те, чого прагнеш, можеш досягнути за допомогою власних зусиль.

Таблиця 4
Кореляції показника “рівень заздрості” даних другого етапу дослідження (N=107, $p \leq 0,05$)

	Підозріливість	Освіта матері	Освіта батька	Місце народження	Задоволення матеріальним станом
Рівень заздрості	0,41	-0,48	-0,41	-0,61	-0,52

	Толерантність	Життєва філос.	Децентрація	Маскулінність
Рівень заздрості	-0,51	-0,42	-0,39	0,38

Показник “рівень заздрості” (отриманий за застосування методики Є. Ільїна, яка спрямована на визначення рівня заздрості) збільшується зі зростанням схильності до підозріливості у ставленні до інших і маскулінності досліджуваних. Звернімо увагу, що ні у першому, ні у другому дослідженні не зафіксовано зв’язку схильності до заздрості особи з її статтю. Зазвичай маскулінних осіб описують як таких, що потребують самоствердження, швидко і рішуче розв’язують проблеми, високо цінують силу в усіх її виявах, вимогливі до інших, але поблажливі до себе, схильні до суперництва, проте рідко вдаються до самоаналізу та самокритики. Можна припустити, що саме такі особливості маскулінних осіб (безвідносно до їхньої статі) сприяють схильності людини до заздрості.

Водночас бачимо, що здатність особи поставити себе на місце іншого, зрозуміти його позицію, уміння скоординувати свої дії з іншими, побачити ситуацію їхніми очима (що можна окреслити як здатність децентруватися), здатність глибоко усвідомлювати власну суб’єктивність, розуміти сенсовність свого буття (життєва філософія) та здатність терпимо, з повагою та прийняттям ставитися до інших (толерантність) суттєво зменшують схильність до заздрості.

Деякі показники, які зазвичай пов’язують з рівнем культурного капіталу особи (освіта батьків, місце й умови, в яких відбувалося формування его-ідентичності особистості), задоволеність своїм матеріальним становищем сприяють зниженню рівня схильності до заздрості людини. Що вища освіта батьків опитаних студентів, що більше опитані студенти задоволені своїм матеріальним становищем і що більше місто, в якому вони зростали та фомувалися як особистості, то меншу схильність до заздрості вони продемонстрували. Освіта батьків, велике місто, яке дає можливості культурного

розвитку (доступність музеїв, театрів, концертних залів, картинних галерей, центрів дитячого розвитку, художніх і музичних шкіл, різноманітних клубів за інтересами, бібліотек, вищих навчальних закладів і наукових установ, можливості спілкування з освіченими людьми тощо) дають змогу акумулювати значний культурний капітал, що сприяє вихованню у людини поваги не лише до себе, а й до інших, зменшує непродуктивне почуття заздрості. Аналогічно і зі ставленням людини до свого матеріального становища: що особа більше задоволена ним, то стає впевненішою у собі, оскільки знає, що має ресурси для задоволення своїх найрізноманітніших потреб, має менше приводів до фрустрації та заздрості.

Факторний аналіз отриманих даних підтвердив припущення, які зробили за допомогою кореляційного аналізу, але не виявив нових цікавих залежностей.

Висновки. Дослідження допомогло виокремити чинники, які сприяють актуалізації схильності до заздрості молодих людей: низький рівень упевненості у собі, підозрливість у ставленні до інших, нездатність до децентрації, толерантності, низький рівень усвідомлення сенсовності власного буття, високий рівень маскулітності, малі ресурси культурного капіталу. З'ясовано, що до заздрості схильні молодші студенти, що може бути пов'язано з віковими особливостями юнацького періоду та з необхідністю виборювати власне місце в новій соціальній групі.

Водночас на підставі наведених даних можна простежити певні шляхи подальшого дослідження феномена заздрості. Цікаво було б виявити ціннісні орієнтації осіб у більшій чи меншій мірі схильних до заздрості. Можна припустити, що схильні до заздрості особи орієнтуються на інструментальні цінності, тяжіють до привласнення, цінують те, що можна міцно "взяти в руки", ставляться до інших людей як до засобів досягнення своїх цілей, а не як до самоцінної мети. Варто перевірити такі гіпотези: заздрісні особи не здатні опиратися фрустрації, мають схильність до вимагаючої поведінки, особистісно незрілі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Адлер А. Наука жить / Альфред Адлер; [Пер. с англ.]. – Киев : Port-royal, 1997. – С. 56–60.
2. Бескова Т. В. Зависть: психологическая картина и методы диагностики: учебное пособие / Татьяна Викторовна Бескова. – Саратов : Наука, 2011. – 76 с.
3. Бескова Т. В. Функции зависти // Известия Саратовского ун-та. 2012. Т. 12. Сер. Философия. Психология. Педагогика. Вып. 3. – С. 62–66.
4. Бондаренко О. Р. Психологическое консультирование: зависть и психическое здоровье / Ольга Рифкатовна Бондаренко, Ульф Лукан // Вестник Нижегородского университета имени Н. И. Лобачевского. – Серия "Социология. Психология. Философия". – 2008. – № 2. – С. 265–273.
5. Бондырева С. К. Чувство (психология и семантика): учебное пособие / С. К. Бондырева, Д.В. Колесов. – Москва : Изд-во Московского психолого-социального института; Воронеж : Издательство НПО "МОДЭК", 2008. – 160 с.
6. Бреслав Г. М. Психология эмоций / Г.М. Бреслав. – Москва : Смысл; Издательский центр "Академия", 2004. – 544 с.
7. Головин С. Ю. Словарь практического психолога / [сост. С. Головин]. – Минск : Харвест, 1998. – 800 с.

8. *Ильин Е. П.* Психология зависти, враждебности, тщеславия. – Санкт-Петербург : Питер, 2014. – 208 с.
9. *Кляйн М.* Зависть и благодарность. Исследование бессознательных источников / пер. с англ. – Санкт-Петербург : Б. С. К., 1997 – 357 с.
10. *Котова И. Б.* Зависть как личностный феномен / И. Б. Котова // Ежегодник Российского психологического общества: Материалы 3-го Всероссийского съезда психологов. 25–28 июня 2003 в 8-ми томах. – Санкт-Петербург : Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2003. – 424 с.
11. *Куцан О. І.* Особливості різновидів заздрісності в ранньому юнацькому віці / О. І. Куцан // Проблеми сучасної психології. – 2015. – Вип. 29. – С. 350–362.
12. *Мартінек С.* Український асоціативний словник : у 2-х т. – Т. 1 : Від стимулу до реакції. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 344 с.
13. *Мещеряков Б. Г.* Большой психологический словарь / [Сост. и общ. ред. Б. Мещеряков, В. Зинченко]. – Санкт-Петербург : прайм-Евразнак, 2004. – 672 с.
14. *Муздыбаев К.* Психология зависти / Куанышбек Муздыбаев // Психологический журнал. – 1997. – Т. 18, №6. – С. 3–12.
15. *Ньюстром Дж.З., Дэвис К.* Организационное поведение. – Санкт-Петербург : Питер-Юг, 2000. – 448 с.
16. *Оссовская М.* Рыцарь и буржуа. Исследование по истории морали / пер. с польск. К. В. Душенко ; общ. ред. А. А. Гусейнова. – Москва, 1987. – 359 с.
17. *Штепа О. С.* Особистісна зрілість: Модель. Опитувальник. Тренінг : монографія / О. С. Штепа. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 210 с.
18. *Barret K. C.* A Functionalist Approach to Shame and Guilt / eds. Tangney J. P., Fisher K. Self-conscious emotions : The psychology of shame guilt, embarrassment, and pride. N. Y., 1995. – P. 25–63.
19. *Silver M., Sabini J.* The social construction of envy // J. of the Theory of Social Behavior. – 1986. – № 8. – P. 45–59.

Стаття надійшла до редколегії 15.11.2017

Прийнята до друку 20.12.2017

TENDENCY FOR ENVY IN STUDENTS

Sofia GRABOVSKA, Olga KIT

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: sofia.hrabovska@lnu.edu.ua*

The paper enlightens the problem of factors contributing to actualization of tendency for envy in young people. Based on the empirical research data, the following psychological factors were identified: low self-confidence, suspiciousness of other people, inability of decentralization and tolerance, low awareness of their own lives meaning, high level of masculinity, small resources of cultural capital. We also found that younger students are more likely to be envious, that may contribute to the age-related features of the youth, and to their need of fight for their own place in the new social group. Basing on these data, ways of further studying of the phenomenon of envy are outlined.

Relatively high level of inclination to envy evokes in subjects the feeling of grudge, anger, irritation aimed at somebody who is more successful. It is expressed in such feelings

as hatred, hostility, suspicion aimed at an object of envy. Such a person can be characterized by the desire to get the better of others by any means. However, frequently the wish to gain desirable but unachievable advantage is replaced with a desire to deprive another person of the object of envy, to do harm to this person (at least in one's thoughts). The envious person is convinced that success and achievements of another person defeat him/her, devalue his/her own achievements. In people with high level of inclination to envy one can observe slightly different spectre of emotions: grievance, vexation, sadness and despair. Such a person feels unconfident, offended, desperate and helpless to change something. The starting point for such experience is the feeling of "undeserved overwhelming deprivation". The subject does, as he/she thinks, everything possible to achieve a desirable goal, putting all his/her efforts into it, but success (material welfare, recognition, etc.) does not come. And, as a result of alleged total injustice and feeling of frustration, there appears disdainful, devaluating attitude to those, who, in the opinion of the envious person, is less hard-working, industrious and active, but still have all the things the envious person does not have but is willing to have.

Relatively low level of inclination to envy is characterized by the fact that a person shows a less expressed form of envy towards the object of envy. The desire to compete for success, to outdo others is still present, however, this individual does not tend to achieve his/her goals by any means and applies only those means which do not contradict his/her values. People with low level of envy usually tend to participate in healthy competition. Such people value their own achievements and mainly compare them not with the achievements of other people but with their own "previous" ones. In case of a failure they seldom experience grievance, sadness or despair. Such people do not experience a feeling of "being undeservingly deprived".

Keywords: envy, envy-dislike, envy-disbelief, students.